

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО
ТА КРИМІНАЛІСТИКА**

БІРЮКОВ В.В., доктор юридичних наук (Лу-
ганський державний університет внутрішніх
справ імені Е.О. Дідоренка)

УДК 343.982.33

**ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ЗАВДАННЯ.**

Обґрунтовано й наведено визначення поняття криміналістичного вчення «інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів», наведено його систему, визначено завдання. Надано визначення поняттю інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів як різновиду діяльності суб'єктів розслідування.

Ключові слова: інформація, об'єкти обліку, інформаційна система, інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів.

Обосновывается и дается определение понятия криминалистического учения «информационно-справочное обеспечение расследования преступлений», приводится его система, определяются задачи. Дается понятие информационно-справочного обеспечения расследования преступлений как вида деятельности субъектов расследования.

Ключевые слова: информация, объекты учета, информационная система, информационно-справочное обеспечение расследования преступлений.

The article explains and defines the concept of teaching forensic information and reference to ensure the investigation of crimes, it is a system defined by the task. The concept of providing background information and investigation of crimes as a form of activity of the investigation.

Keywords: information, facilities accounting, information systems, information and reference to ensure the investigation of crimes.

Одним із джерел інформації, що сприяє встановленню істини при розслідуванні злочинів, є численні інформаційні системи, в яких концентрується інформація про різноманітні об'єкти матеріального світу. На сьогодні, незважаючи на використання в розслідуванні даних, отриманих з різноманітних за цільовим призначенням та відомчою належністю систем, теорія спрямована на осмислення лише криміналістичних. Практика ж свідчить, що криміналістичного значення, в певній ситуації, набуває інформація, отримана з будь-яких систем. Такої думки дотримуються 90,7 % науковців та 88,8 % працівників практичних підрозділів з числа анкетованих автором (проанкетовано 194 науково-педагогічних та 928 працівників слідчих, оперативних та експертних підрозділів України, РФ, Білорусії). При цьому 63,4 % науковців і 84,6 % практиків визнали вчення, що розглядається, складним та малорозробленим в криміналістиці, а 84,5 % підкреслили що прогалини в теорії адекватно позначаються на практичній діяльності [1, с. 2]. Наявний дисбаланс між станом теорії і потребами практики розслідування потребує усунення і визначає проблему, що пропонується до розгляду у статті, як актуальну.

Проблеми застосування даних інформаційних систем в розслідуванні є одними з найдавніших і недостатньо розроблених у криміналістиці. Безпосередньо організація та функціонування криміналістичних інформаційних систем були предметом досліджень К.І. Беякова, О.О. Беякова, О.А. Белова, Е.П. Іщенко, М.Ю. Жигалова, П.М. Заблоцького, В. В. Кубанова та В. В. Степанова, О.Є. Корнієнка, А.П. Пацкевича, О.Р. Росинської, В.І. Пашко, Р.А. Усманова, М.Г. Чернеця, С.А. Ялишева та ін. Указані роботи внесли суттєвий вклад у розвиток та вдосконалення вчення, однак і сьогодні тема організації й функціонування обліків та використання інформації, що міститься в них, являє значну складність і є однією з найменше розроблених в криміналістиці, на що неодноразово указували Р.С. Белкін, О.О. Беяков та Р.А. Усманов, а також автор статті, що пропонується до розгляду [2, с. 50]. Невирішеною залишилась низка проблем як теоретичного, так і практичного характеру. До них належать «традиційні», пов'язані з правовим статусом інформаційних систем та інформацією, що в них міститься, поповненням інформаційних

масивів (баз даних) якісною інформацією, тактичними особливостями її отримання і використання в розслідуванні, а також ті, що виникають у зв'язку з їх автоматизацією, реорганізацією та удосконаленням. Все це потребує подальшого серйозного теоретичного осмислення.

Являючи собою інформаційний процес, розслідування злочинів повною мірою залежить від інформації. Причому криміналістичного значення може набути будь-яка інформація про об'єкти і факти, як та, що була безпосередньо і цілеспрямовано зібрана під час його здійснення, у процесі слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, так і інша, незалежно від походження і первинного призначення, корисна для встановлення окремих обставин і в цілому істини у справі. Особливе місце серед джерел такої інформації займають різноманітні інформаційні системи.

Необхідність накопичення та обробки інформації для неодноразового використання в майбутньому ініціювала створення величезної кількості інформаційних систем різного призначення, а в правоохоронних органах (тих, що призначені складати умови в розкритті злочинів) – криміналістичних.

Отримання інформації стосовно об'єктів та явищ різними суб'єктами, що здійснюють їх пізнання, зумовлює розсіювання інформації по різних інформаційних системах. Зрозуміло, що ступінь реалістичності та відповідності інформаційної моделі факту чи події прямо залежить від якості та кількості зібраної про них інформації. Це, у свою чергу, ініціює слідчих та працівників оперативних підрозділів у процесі розслідування звертатись не тільки до спеціально створених для сприяння розслідуванню інформаційних систем, а й інших, що містять інформацію, яка може набути криміналістичного значення в певній ситуації. У процесі розслідування суттєвий вплив на його хід, встановлення певного об'єкта або факту можуть мати дані не тільки спеціалізованих – криміналістичних, а й будь-яких інформаційних систем незалежно від їх прямого цільового призначення та відомчої належності. "Заповнити гострий дефіцит інформації та активізувати слідчо-оперативну роботу з розкриття та розслідування злочинів, – стверджують С.П. Іщенко та П.П. Іщенко, – можна за рахунок використання нових інформаційних технологій: шляхом своєчасного використання інформації, накопиченої в криміналістичних обліках, банках даних, інших відомчих обліках, узагальнення й аналізу відомостей з "відкритих" джерел, застосування додаткових інформаційних ресурсів інших власників, що потрапили в „орбіту“ розслідування" [3, с. 7]. Доволі часто працівники правоохоронних органів користуються обліками адресного бюро, автомобілів, зброї та ін. Останнім часом особливого значення для встановлення окремих обставин при розслідуванні злочинів набувають дані, отримані з інформаційних систем з автоматичною реєстрацією інформації, з баз даних накопичувального характеру. До них належать бази даних систем контролю та обліку робочого часу, доступу працівника до якоїсь інформаційної системи, бази даних відеореєстраторів, сеансів телефонного мобільного зв'язку, надання послуг Інтернету та ін. Зауважимо, що розкриття злочинів, що здійснені з використанням сучасних комп'ютерних та телекомунікаційних технологій практично неможливе без застосування даних, що містять певні інформаційні системи, які до речі ніякого відношення до криміналістичних не мають. Мета їх створення ніяким чином не пов'язана з боротьбою зі злочинністю. Втім, саме з них можна отримати дані, що сприяють розкриттю даних категорій злочинів. З цього приводу Р.А. Усманов говорить: "Матеріали, що характеризують особу, містяться в архівах закладів освіти, у яких вона навчалась, а також в особовій справі за місцем роботи. Відомості про сімейний стан, склад сім'ї містяться в облікових документах бюро реєстрації актів громадянського стану. Крім того, про осіб, що мешкають разом із нею, можна дізнатись з обліків ЖЕВ. Отримати дані про наявність засобів зв'язку можна звернувшись до організації, що надає послуги телефонного та мобільного зв'язку" [4, с. 91]. На необхідність використання в розслідуванні інформації з різних за цільовим призначенням та відомчою належністю інформаційних систем указують і інші автори. При цьому в значній кількості підручників та посібників з криміналістики приділяється увага розгляду лише однієї категорії інформаційних систем – криміналістичних, а в криміналістичних методиках можливості використання їх потенціалу у якості джерел для встановлення окремих об'єктів та обставин практично не розглядаються, на що свого часу, нами вже зверталась увага [2, с. 555].

Зрозуміло, що вчення стосовно використання інформації баз даних різноманітних інформаційних систем у розслідуванні сьогодні вже не може обмежуватись розглядом лише однієї категорії обліків – криміналістичних. Його предмет виходить за межі криміналістичної реєст-

рації. З огляду на сказане, вважаємо, що основні теоретичні положення цього вчення, його система, а відповідно, термінологія і понятійний апарат, потребують перегляду з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу, практики та теорії інформаційного забезпечення інших галузей, а також розвитку сучасної наукової думки загалом. Сутність запропонованого полягає в теоретичному обґрунтуванні доцільності, можливості й особливостей використання в розслідуванні злочинів обліково-реєстраційних даних інформаційних систем незалежно від їх відомчої належності та прямого цільового призначення. Інакше кажучи, ідеться про розширення предмета вчення. Теоретичні напрацювання, що складають основу усталеного у криміналістиці вчення про криміналістичну реєстрацію, повинні стати підґрунтям для розвитку вчення про використання облікової інформації в розслідуванні.

Для назви вчення ми використовуємо термін *"інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів"*, визначаючи його як окреме криміналістичне вчення, предметом якого є закономірності створення і функціонування інформаційних систем та використання інформації, яку вони містять, у розслідуванні злочинів.

З огляду на сказане, предметом даного вчення є дві групи закономірностей: а) закономірності створення і функціонування інформаційних систем; б) закономірності використання інформації, що в них міститься, у розслідуванні злочинів. Створення і функціонування інформаційних систем покликане потребами виконання певних завдань у певних галузях економіки, промисловості та інших напрямках людської діяльності, у тому числі і боротьбі зі злочинністю. Значною мірою закономірності залежать від властивостей інформації. Так, закономірним є формування масивів інформаційних систем інформацією про об'єкти обліку достовірною та достатньою для вирішення основних завдань, що стоять перед конкретною системою. А якщо ні, то інформаційна система не зможе виконувати своєї основної функції – сприяти їх вирішенню. Закономірним є наявність у системі інформації, необхідної для ідентифікації об'єкта обліку, а також тієї, що зумовлена основними завданнями системи. Закономірним є старіння інформації і необхідність її оновлення – це безпосередньо пов'язано з поступовими змінами певних ознак об'єктів обліку під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів: взаємодії з іншими об'єктами, розвитком чи старінням живих організмів, накопиченням історичної інформації (в тому числі біографічного характеру). Закономірним є відображення певних властивостей об'єктів під час скоєння злочинів (у тому числі в спеціалізованих інформаційних системах з автоматичною реєстрацією), можливість їх ідентифікації та отримання іншої інформації, що накопичується в їх базах даних інформаційних систем і може сприяти розкриттю злочинів. У процесі життєдіяльності об'єкти матеріального світу беруться на облік у численних інформаційних системах, таким чином розсіювання про них інформації є закономірним, як її зосередження за відомчою належністю та в конкретних установах. Належність інформації до одного об'єкта або події дає підстави до інтеграції різних за цільовим призначенням та відомчою належністю інформаційних систем. Будь-яка інформаційна система, незалежно від належності, цільового призначення та рівня автоматизації, завжди включає дві складові: а) інформаційні масиви (бази даних); б) системи керування масивами (базами даних).

З огляду на те, що об'єкти матеріального світу можуть бути причетними до злочину, закономірною є можливість і доцільність використання інформації стосовно них, що містять бази даних інформаційних систем незалежно від їх цільового призначення та відомчої належності. Закономірними є і доцільність та необхідність висвітлення питань про застосування даних конкретних інформаційних систем при розслідуванні конкретних злочинів при складанні криміналістичних методик, та методичних рекомендацій. Також можна виділити й інші закономірності.

Специфічною рисою наук, що мають безпосередні зв'язки з практичною діяльністю, поряд з поняттям вчення є доцільність визначення поняття певного напрямку практичної діяльності. У нашому випадку це діяльність, пов'язана з пошуком, отриманням та використанням у розслідуванні інформації про об'єкти та явища, що сприятиме встановленню істини у справі. Для позначення такої діяльності також скористаємося терміном «інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів», визначаючи його як: *діяльність суб'єктів розслідування, що спрямована на пошук та одержання, а в необхідних випадках, оновлення та коригування інформації, яка міститься в інформаційних системах, незалежно від їх безпосереднього цільового призначення та відомчої належності, з метою використання її у процесі розслідування злочинів.*

Дане вчення включає два взаємопов'язані розділи: загальні положення інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів та спеціальну частину. В загальних положеннях доцільно розглядати поняття та зміст вчення, його систему та завдання, основи будови інформаційних систем та їх класифікацію, цільове призначення, зосередження за відомчою належністю з урахуванням специфіки інформації, завдання, що можуть бути вирішеними в процесі розслідування з використанням інформації, яку містять певні інформаційні системи. У спеціальній частині підлягають розгляду конкретні інформаційні системи, що функціонують у підрозділах правоохоронних органів, інформація яких є найбільш витребуваною для вирішення завдань у розслідуванні злочинів, організації оперативно-розшукової роботи та попередженні злочинів і правопорушень. Центральне місце серед них займають криміналістичні інформаційні системи.

Завдання даного вчення поділяються на головні та часткові. Головними є сприяння боротьбі зі злочинністю, а також ті, що спрямовані на розвиток вчення. Це стає можливим завдяки вирішенню низки часткових завдань, таких як: вдосконалення системи, перегляд предмета, термінології та понятійного апарату; узагальнення знань стосовно будови сучасних інформаційних систем та розробка рекомендацій щодо їх вдосконалення, об'єднання в інтегровані банки даних; вдосконалення систем введення та виведення інформації; вдосконалення організаційно-правового забезпечення діяльності з використання облікової інформації в розслідуванні; розробка рекомендацій щодо використання інформації певних інформаційних систем в розслідуванні злочинів та ін. Ці завдання, у свою чергу, деталізуються і знаходять відображення в завданнях нижчого рівня, часткових – тих, що розробляються вченням на конкретному етапі і спрямовані на конкретні теоретичні обґрунтування та вдосконалення конкретних інформаційних систем і використання їх інформації при розслідуванні певних категорій злочинів, з урахуванням ситуаційного підходу.

Говорячи про проблеми і завдання вчення і практичної діяльності, не можна обійти питання реалізації наукових здобутків і рекомендацій щодо використання даних, що містять інформаційні системи в розслідуванні злочинів. Незважаючи на значний їхній потенціал для розслідування злочинів, у дисертаційних роботах і методичних рекомендаціях при розробці та вдосконаленні криміналістичних методик розслідування певних категорій злочинів, питанням про можливість отримання й використання даних з інформаційних систем практично уваги не приділяється. Науковці і працівники-методисти практичних підрозділів воліють користуватись «уторованим» шляхом, застосовуючи методи матричного копіювання структури методик без прояви ініціативи щодо винаходу нових резервів їх удосконалення. На нашу думку, сьогодні інформація, яку містять бази даних сучасних інформаційних систем, є одним з реальних резервів удосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів.

Підбиваючи підсумки сказаному, зазначимо, що в запропонованій статті, ґрунтуючись на узагальненні емпіричних даних та аналізі сучасного стану криміналістичного вчення про використання даних, показано, що наявний дисбаланс теорії і практики потребує негайного виправлення. Доведено, що у вченні повинні розглядатись можливості використання даних інформаційних систем незалежно від їх цільового призначення та відомчої належності. Надано визначення поняття вчення з означених позицій. Наведено його систему, окреслено предмет, визначено завдання. Автор підкреслює, що сьогодні криміналістичні методики розслідування злочинів не можна вважати повноцінними без розгляду можливостей використання, для встановлення істини по справі, даних різних за відомчою належністю та цільовим призначенням інформаційних систем. Вони є реальним резервом удосконалення криміналістичних методик.

Список використаної літератури:

1. Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: проблеми теорії і практики: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. – К., 2011.
2. Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – Луганськ, 2009.
3. Ищенко Е.П. Понятие и структура информационного обеспечения следственной деятельности // Вісник Луганс. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – 2008. – Спец. вип. № 5. – С. 3-12.
4. Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования: Монография. – М., 2006.

Надійшла до редакції 12.03.2012

